

ODLOMCI IZ DNEVNIKA

17. februar 1943. — U sumrak, bataljoni 1. proleterske brigade polaze na izvršenje zadatka: 1. i 2. crnogorski u napad na Ivan-sedlo, 4. (Kraljevački) u napad na željezničku stanicu u Bradini, a 6. (Beogradski) na Podorašac.

Noćas neprekidno pada sitna kiša. Snijeg se ovlažio pa noge upadaju do koljena.

Kolona iz malog planinskog muslimanskog sela Repovci pomiču se u pravcu Ivan-planine. Na prvim kosama 4. (Kraljevački) bataljon skrenu u desno u pravcu Bradine.

Za mojim 1. bataljonom još maršuje 2. crnogorski. Probijamo se preko strmene strane obrasle sitnom bukovom šumom. Čelo bataljona se teško probija kroz snijeg pun vode gdje noge upadaju do zemlje. Ali glavnina bataljona pozadi lakše maršuje po utabanoj prtini. Kiša nam lako probija oskudna odijela. Mokri smo do gole kože.

Na jednom proplanku, duboko dolje u dolini, udesno bliješnuše svetiljke. To je željeznička stanica Bradina. Čujemo i pištaljke željezničara.

Usiljenim maršem, u najvećoj tišini, promičemo preko strane. Prelazimo preko jednog nabujalog potoka koji se s hukom stropoštava niza stranu. Ovdje se iz naše kolone izdvoji 2. bataljon. Brzo promače niz strmen ka cesti Ivan-sedlo — Bradina. Treba da neopaženo pređe cestu i omanji potok, a zatim da podiđe ustaškim položajima na kosama koje se pružaju od Bradine ka kasarni na Ivan-sedlu, gdje napada naš 1. bataljon.

Prvi bataljon nastavi marš. Na kraju šume kolona se prikupe na mali zastanak, a zatim se čete razidoše, svaka na svoj zadatak. Prvi skrete ulijevo, 2. se brzo razvi u streljački stroj

i izgubi uz strmu, голу, snijegom pokrivenu kosu, a 3. se tek pojavljivao iz šume.

Sa začelja kolone se prenosi:

— Neka pričeka komandant Burić!...

Pošto dođe do mene, prenesoh nazad:

— »Sava nema na čelu!«

Putem prolazi i 3. četa, sa komandirrom Savom Maškovićem na čelu. Kiša neprekidno sipi.

Tamo desno, gdje napada 2. bataljon, huči šuma. Lagano se krećemo putem, ispod kose uz koju pođe 2. četa. Desno se visoko uzdiže brdo obraslo gustom šumom.

— Gdje da nađem Burića da mu prenesem naredenje — ponovo upita kurir štaba brigade.

Predložih kuriru da skrenemo uz stranu ka 2. četi, gdje sam pretpostavljao da se nalazi komandant bataljona Savo Burić.

Teško se penjemo i probijamo kroz snijeg. Tek što stigismo ispod ivice kose, kada tišinu presiječe kratak rafal puškomitraljeza, a zatim grunuše ručne bombe. Uskoro se razliježe i vatra negdje malo dalje ulijevo preko kose. To je naša 1. četa naišla na predstraže.

Ispred nas se začu glasna komanda komandira 2. čete Spadijera:

— Druga, na lijevo u strijelce! Trkom!

I kod 3. čete na kosi udesno otpoče oštra borba. Streljački stroj 2. čete se još kreće. Iznad naših glava fijuču zrna ustaškog mitraljeza sa druge kose, gdje se otprilike nalazi drugi red ustaških rovova.

Na stotinak metara ispred nas grunuše bombe 2. čete koje pr pratiše dugi i reski rafali puškomitraljeza. Još nekoliko eksplozija, a zatim se začu gromko: »Ura proleter! Juriš Druga!«.

Dok smo se kurir i ja još kretali ka streljačkom stroju, borba se sve više razgarala. U tom momentu nedaleko ispred nas čusmo Burićev glas: »Naprijed drugovi. ...!«

— Evo traži te kurir iz brigade, pa ne možemo da te stignemo! — doviknuh Savu dok gacamo po snijegu.

— Kojeg đavola baš sada kad se krv proljeva. Neka pričeka dok svane, pa da natenane porazgovaramo! — odgovori Burić žureći.

— Druže komandante, imam naredenje iz štaba brigade! — dovikuje u trku kurir.

— Ništa mi ne treba, dok ih ne sjurimo za Sarajevo — zadihano odgovori Savo. Iz kasarne ćemo ih telefonom izvijestiti!

Sa vatrom 1. slila se i vatra 2. bataljona sa kose desno. Ječi Ivan-planina.

Kurir saopšti Buriću naređenje štaba brigade da se poslije zauzimanja kasarni zadrži na Ivan-sedlu i uhvati vezu sa Božom Božovićem, komandantom 2. bataljona.

Za ustašama niz kosu sruči se streljački stroj. A zatim ponovo oštra borba. Čujem Janka Čirovića kako viče: »Maškoviću, neka zalomi desno krilo!« zove svog komandira 3. čete.

Okrenusmo udesno preko kose u pravcu kasarne. Čujemo neko stenjanje i kretanje uza stranu.

— Ko je to dolje? — upita Savo.

— Bosa! Bosa! — ču se ženski glas.

Pričekasmo. Dvije bolničarke nose ranjenog Laza Grbovića na šatorskom krilu.

— U šta si ranjen, junače? — upita Savo naginjući se nad ranjenikom.

— U stomak! — kroz zube izgovori ranjenik.

Borba se sve više udaljava ka Tarčinu, ali se ustaše i dalje žilavo brane. Na dnu strane sretosmo bolničarke gdje nose Mišu Purliju ranjenog u glavu.

Podoh ka kasarni u kojoj je gorjelo svjetlo. Interesuje me kako je prošla 3. četa. Sretoh Boja Abramovića koji mi smijući se ispriča:

— Telefon je ispravan. Sada sam razgovarao sa Sarajevom. Kad telefon zazvoni oni iz Sarajeva upitaše: »Ima li šta novo?« »Pa navaljuju strašno« — kažem. »Treba li pomoć?« Ja mu rekoh da ne treba, i zatvorih telefon. Poslije kraće pauze ponova zazvoni, i ponova pitanje: »Alo Ivan-sedlo. Ima li šta novo?« — »Evo upadaju!« — viknuh i spustih slušalicu. Poslije kraćeg vremena ponova podigoh i dobih vezu sa Sarajevom i viknuh: »Ovdje Ivan-sedlo. Smrt fašizmu!« kad upita ko je to — rekoh: »Glavni komandant partizana. Čekajte nas nočas u Sarajevu!« On tresnu slušalicu i zatvori telefon — završi grohotom Vojo smijući se i izgubi se u mraku niz cestu u pravcu Tarčina.

Borba se udaljavala i desno preko planine prema Igmanu. To 2. bataljon progoni ustaše. Pred zoru nasto zatišje.

Na Ivan-sedlu magacini puni municije, hrane, opreme. Svega što nam je neophodno.

Četvrti (Kraljevački) bataljon oslobodio Bradinu. Zarobio je pored ustaša i 70 Italijana.

Prvi bataljon sa komandantom Burićem vratio se. Dolje su ostale samo zasjede.

Ponedjeljak 22. februara 1943. Planinsko selo Repovci, sat hoda od Bradine. U praskozorje 1. bataljon izade iz sela i skloni se po pećinama zbog avijacije. Puškomitraljeska odjeljenja postavljena su na visoke čuke radi obezbeđivanja od eventualnog napada Nijemaca. Tek sunce izgrija, kad eto »štuka«.

Raspoređuju se u poznati poredak, nadlijeću, obrušavaju se uz jezivi pisak sirena i sručuju smrtonosne toware. Bomba pade nekoliko metara ispod brda. Strašna detonacija. Kamenje zasu čitavu dolinu. Svi legosmo potrbuške sa rančevima preko glava. Tako redom smijeni se svih devet »štuka«.

Pošto su bacile bombe »štuke« se povrate u istom portku i počeše da mitraljiraju dugim rafalima. Tuku po onim rupama gdje su pale bombe.

Poslije kratkog vremena otpoče da tuče njemačka artiljerija sa Ivan-sedla, ali bez uspjeha. Zatim se i »štuke« ponovo pojaviše, sručiše bombe i odletješe dalje. Stiže i kurir iz štaba "brigade sa naredjenjem za napad na kose iznad Bradine.

U prvi mrak duga kolona 1. proleterske brigade krete kroz porušeno selo Repovci. Tu i tamo u koloni zasvijetle cigarete. Duvana imamo dosta. Dobili smo ga u listovima iz Imotskog. Borci ga seckaju britvama i zavijaju u letke bačene iz aviona. Prijete mi stalno da će mi popušiti i dnevnik, jer nema hartije.

U jednoj dolini zavijanoj snijegom naš bataljon pođe udesno. Eto nas ispod prvih kosa iznad Bradine. Tu su ivicom šume Nijemci iskopali rovove.

Tačno u 22 otpoče borba. Dugi rafali »šaraca« i puškomitraljeza miješali se sa gruvanjem ručnih bombi i poklicima proletera. S vremena na vrijeme odjekne i naš minobacač. Ključa kao u kotlu. Nijemci su dobro ukopani. Mi napadamo po snijegu pa se vidi svaki pokret boraca. Svijetleća zrna paraju pomrčinu i zabadaju se u položaj 2. čete na kosi ispod nas. Jaka se borba vodi duž čitavog fronta brigade.

Juriš 2. čete nije uspio. Nijemci se dobro ukopali, imaju jake snage, a naši jurišaju čistinom pokrivenom snijegom. Štab brigade naređuje da se neprijateljski položaj mora zauzeti, ali sa što manje gubitaka. A Nijemci tuku iz mitraljeza i minobacača.

Stiže i prvi ranjenik iz 2. čete vodnik Spiro Vujović. Savo Burić naređuje da ga prenesu u sanitet. Hladnoća je sve jača. Neprijatelj pojačao vatru iz svih oružja. Ranjen je i Penjo Sekulić, ali ne napušta svoj »šarac«. Ranjeni su i Drago Milutinović, Derviš Sušić i veseljak Jože Poje.

Komandant Burić naredi da se bataljon povuče sa položaja.

Trećeg marta 1. bataljon je prispio u selo Cvrče. Dobio je zadatak da napadne neprijatelja na kosama iznad sela i da ga protjera. U susednom selu je 3. sandžačka brigada, na polaznim položajima za protivnapad.

Hladno je i prilično oblačno, a njemačka avijacija vrlo aktivna. Bombarderi zasipaju selo zapaljivim bombama. U 15 časova bataljon pođe u napad iz sela Cvrče. Kuće razbacane po kosi bukve u plamenu. Stanovnici su rano izjutra pobjegli u stijenje. A komora sa kuhinjom 1. dalmatinske se razmjestila baš u ovom selu. Konji se razbježali po selu. Jedan se zapleo 0 plot, skače, vrišti. Zahvatio ga plamen. Drugom se prevalio samar, udara ga po izranjavljenim nogama. Trećem se okrenuo samar i dok skače, udara ga po trbuhu. Borci skaču kroz plamen i bježe preko sela. Konjima ne mogu pomoći. Avioni u talasima nadlijeću, bombarduju i mitraljiraju.

Moj 1. bataljon usiljenim maršem se penje uz selo. Dim guši, plamen peče, konji prekidaju kolonu.

I topovi otud od sela Zrimaca, od pravca Gornjeg Vakufa tuku brzom paljbom. Prethodnica bataljona već je u dodiru sa Nijemcima. Ubrzo cio bataljon stupi u borbu. Steću »šarci«, gruvaju topovi, trešte mine i granate. Avioni i dalje lete, bombarduju i pale sela i šumarke, zasioaiu položaje. Umalo i sam ne izgorjeh. Kada sam sa Krstom Bojićem, političkim komesarom bataljona, krenuo kroz klekov šumarak ka položaju 3. čete, nadlete nas jedan avion i sruči zapaljive bombe. Poletjeh ka nekom žbunju koje odjednom prasnu i vatra, nošena povjetarcem, poče da se širi. Zahvati mi i šinjel i jedva se izvukoh samo sa manjim opekotinama.

15. mart — Kad Čičeva patrola 2. čete sukobila se sa četnicima. Otpoče oštra borba. Ubrzo se i cijela 2. četa razvi u strijelce. Dugi rafali »šaraca« i puškomitraljeza sliše se sa

eksplozijama ručnih bombi. »Juriš proleterii!« . . . odojekuje planinom. »Hvatajte izdajnike!« — čuje se glas Spadijera komandira 2. čete.

Lijevo od 2. čete u borbu stupa i 3. četa. Desno ispod šume vidi se jedna kuća. Drugarica Kuljić javi da će tu biti previjalište.

Krećem sa puškomitraljeskim odeljenjem Radovana Popovića. Nastupamo kozjom stazom. Radovan tuče kamenjar pravo iznad naših glava odakle dejstvuje četnički mitraljez. Vidimo ga kako palaca plamenim mlazevima — ne štedi municiju. Bombe sijevaju čitavom ivicom planine. Kamenje vrca. Radovan najzad učutka mitraljez. Ispravismo se i potrčasmo uz kamenjar. Bombe, rafali, dozivanja, psovke četnika i poklici »juriš proleterii«, odjekuju vrletima Prenja. Jedan sat je po ponoći. Približavamo se vrhu kamenjara.

— Treća, pazi na vezu! — čuje se Spadijer iz šume.

— Evo nas! Samo nagari, Spiro! — javi se sa jedne litice Mirko Novović, zamjenik političkog komesara bataljona. I grunu jedna, pa druga bomba.

— Je li to Mirko Novović? — Čuje se glas gore sa čukara.

— Glavom Mirko, proleter vasojevički! — doviknuh.

— A deste, braćo?! — Koliko vas tražim!

— Ko si ti? Odakle vičeš?

— Ja sam brat Strada Bojovića iz Andrijevice! . . . Nemojte pucati!

Počeše da se predaju. Radovan Popović mi reče da je ranjen. Pritrčah mu, uzeh puškomitraljez i pustih dugi rafal da četnici ne osjete da je prestao. Zatim puškomitraljez dadoh pomoćniku, a sam skočih do Radovana. Lijeva noga mu je slomljena ispod koljena. Digoh ga i jedva nekako povedoh do previjališta u onoj kućici. A on bez jauka trpi teške bolove dok mu ranjena noga svaki čas zapinje za granje i kamenje. Ostavih ga sanitetu pa ponova pohitah uz kamenjar. Gore duž kose vodi se oštra borba.

Teren je vrlo težak — stijene i šuma, a uz to noć. Skoro će zora, a borba ne prestaje. I dolje u dolini Neretve čuje se borba 2. crnogorskog i 3. (Kragujevačkog) bataljona.

Stigoh u selo i stadoh iza jedne kamene ograde. Naide jedna grupa iz 3. čete sa Dragutinom Lutovcem. Kaže da ide sa novim borcima. Predalo se devet Vašojevića. Izjavili su da žele da se bore protiv četnika.

Iz Čičeva se čuje dovikivanje:

— Alo, 3. andrijevička; Alo, Pješivci!... Ko viče?!... Tu smo!... Odstupaj! veza!!! — To četnici bježe gore uz selo. U isto vrijeme čuju se i naši: »Naprijed proleterii! — Pretjecii, utekoše...!«

U selu naiđoh na Dušana Milutinovića, ranjenog u nogu. Stigoh do moje 3. čete. Vujo Zogović mi reče da je našao mrtvog Marka Račića izdajnika i italijanskog agenta.

Duž čitave planine Lipete čuje se dozivanje četnika. Povlače se frontalno. Desno od nas treba da je 10. hercegovačka brigada.

U praskozorje komandant bataljona naredi da 3. četa pođe u potjeru za četnicima. Druge dvije pretresaju šume gdje se vodila borba. Skupljaju puške i municiju. Prebrojali su 12 mrtvih četnika. Predalo ih se 17. Ima ih i zarobljenih. Mi imamo 3 ranjena.

Kolona 3. čete penje se uz strmeni Lipete. Ubrzo prasnuše puške i bombe. Odjeknuše i puškomitraljezi poznatih jurišlija: Anta Raštegorca, Dragutina Lutovca i Radoša Nenadovića, planuše i bombe Vuksana Đukića i dr. Vodnik Janko Cirović poziva četnike da se predaju. Čuju se i dugi rafali četničkih mitraljeza. Gore goleti Lipeta. Dugi rafali mitraljeza čuju se i sa susjednih kamenjara. Komandant bataljona naredi i 2. četi da hitno pođe i pojača 3-ću. Zarobljeni četnici pričaju da ih sada gore na kosama ima oko dvije hiljade.

Vidimo kako se 3. četa, jaka svega oko 50 boraca, brzo povlači. Neravna borba. Na njenom pravcu vatra jenjava, ali sada plamti kod 2. čete.

Sretah Raštegorca sa »šarcem« na ramenu. Ljut je i priča kako četnici bježe kao stado ovaca, a njegov »šarac« zbog daljine nemoćan da nešto više učini. Kad osietiše da nas je malo, njihovi oficiri narediše opšti juriš. Nijesmo mogli odoljeti toj rulji.

»Pogiboše krasni borci: Dragutin Lutovac, Radoš Nenadović, Radoš Duković i Blaž Miše« — reče ranjeni Savo Mašković komandir čete. Ima i više ranjenih — lakše: Blažo Popivoda i Milo Prlja, i teže: Momčilo Tošić, Vaso Barišina, Vujo Zogović i dr. Kod četnika 33 mrtva, 17 zarobljenih i više ranjenih; kod nas 4 mrtva i 8 ranjenih.

17. mart 1943. — Cio 1. bataljon prikupio se na kamenitu zaravan Tjemena, odakle vidimo dolinu Neretve sve do Boračkog jezera. Komandant bataljona Savo Burić upoznaje nas sa situacijom i izdaje naređenje.

— Predviđamo da su četnici na ovim kosama iznad nas. Bar sinoć su tu zanoćili. Treba da ih iznenada napadnemo i protjeramo. Treća četa krenuće ovim rbatom, 2. sredinom ove udoline, a 1. na lijevo (pokaza rukom). Krsto će sa 3. a ja i Milonja sa 2. četom — završi Savo i krete uz šumu. Ja pored njega..

Ubrzo nas stiže Jože Poje sa grupom bombaša, a zatim i cela 2. četa. Nastupa po desetinama. Gore na kosama čujemo žagor ljudi. Znači tu su. četnici. Prema nebu vidi se odsjaj vatre. Teško se provlačimo kroz granje. Snijeg je tvrd, ne upadaju noge pa se lako krećemo. Sada lijevo čujemo svađu četnika.. Izgleda da niko neće da donese drva za vatru. Hladno je. Vjetar duva odozdo iz kanjona. Sada je sat i po poslije pola noći. Lagano se privlačimo sa puškama na gotovs. Čete se sačekuju da bi složno udarile. Prva se teško penje. Lijepo se vidi kako se uz sniježnu strmen streljački stroj vere rukama i nogama, kako se klizaju. Već smo blizu četničkih vatri koje nam sa bjelinom snijega oči zaslijepljuju. Nije lako prići kroz trnovito žbunje.

Čekamo da 3. četi izvrši juriš na kosi desno od nas i da naši bombaši obave svoj posao.

Četnici se još prepiru i psuju. Čujemo kako se međusobno okrivljuju zašto nijesu jutros pošli kućama. Jedan upozorava da govore tiše, da ih oficir ne čuje.

Naš 2. bataljon napada na Kvanju lijevo od nas. Ni on nije još počeo napad.

Strašne eksplozije, blijesak ispred nas, a zatim uzvik »Juriš proleterii!«. U tu tutnjavu uklopiše se i naše mašinke.

— Opkoli!... Hvataj!... Nedaj da bježe izrodi! — čuju se glasovi duž kose i kamenjara.

Kod četnika pometnja. Počeše da zuje zrna i oko naših glava. Sa druge kose neki bradonja tuče dugim rafalima iz puškomitraljeza. Čuje se dozivanje. Stigosmo do vatri oko kojih zatekosmo više četničkih leševa. Savo pođe ka obližnjoj kolibi. Unutra na ognjištu mnogo žara, rasturenih konzervi, nekih dasaka. Na jednoj polici torba. Kad je Savo uze iz nje ispade knjiga sa kožnim koricama — »Sveto pismo, lična svojina popa Pejovića.«

— Tu smo, oče proto — reče Savo i pruži mi Sveto pismo.

— Divne korice, ovo će dobro doći za moj dnevnik — rekoh Savu.

— Sačuvaj mi to Sveto pismo. Evo i epitrahilja — reče Savo šireći prema vatri.

Čuje se samo još po koji pucanj tamo preko klisure. I do-
bivanje: »Alo, 1. pješivačka!«

Pričekasmo 3. četu. Cirović goni desetak zarobljenih čet-
nika. To im je bila predstraža. Ovdje je bio Pješivački četnički
bataljon oko — 400 četnika. Kod 2. bataljona još se čuje borba.

Za pola sata očistismo Tjeme. Hitamo grebenom kose.
Desno dolje u klisuri čuju se dozivanja i partizana i četnika.
Četnici bježe klisurom. Naša kolona se nekako ispuza na greben.
Idemo hrbatom Tjemena. Hitamo prtinom kojom je prošla
naša 1. četa, da nekako presiječemo odstupnicu četnika. Kliza-
mo se i padamo po smrznutom snijegu. Opasno je da se ne sju-
rimo dolje kod četnika, pa da oni nas hvataju.

Tamo na Krstaču otpoče borba. To je 4. crnogorska bri-
gada. I na sektoru 10. hercegovačke, na Lipeti, čuje se vrlo jaka
vatra. Ječi kanjon Neretve.

U praskozorje 1. bataljon se u streljačkom stroju preba-
cuje duž strme kose iznad sela Česima.

Na kosi, nekih 300 metara ispred nas, spazih čitav mra-
vinjak četnika. Trgoh Sava koji se bio zanio u osmatranje do-
gledom udaljenijih brda i pokazah mu rukom.

Pa to su četnici, jadan ne bio! Udri! Sta čekaš? podvik-
nu Savo.

Ja opalih iz mašinke, a puškomitraljezac Milan Bigović
pusti dugi rafal. To je bila komanda za opštu paljbu. Desno od
nas je puškomitraljez Radovana Popovića koji je prije dvije
noći teško ranjen. Sa Milanom komandant Burić uze puškomi-
traljez od Gulina, pomoćnika ranjenog Radovana Popovića, i
poče dugim rafalima da kosi po četnicima. Sva automatska
oružja u bataljonu djeluju. Ima ih dvadeset osam. Slika dotad
neviđena. Hiljade četnika bježe, niko metka da opali. Zažalimo
što nemamo mitraljeza i teških bacača. Konji nijesu mogli da
se u toku noći popnu uz stijenje kuda smo mi izašli.

Četnici bježe ka Nevesinju. Sa zapada ih napada 10. her-
cegovačka brigada.

I naš 2. bataljon primijeti četnike. I on otvori paklenu
vatru. Sada ih tučemo s tri strane. Užasan metež.

Stiže i komandant brigade Danilo Lekić, uze puškomitra-
ljez od Bigovića i pusti dugi rafal.

Po planinskom platou preko kojeg su bježali četnici od-
jeknuše eksplozije minobacačkih mina. Pitamo se: Otkuda sada
bacači? Nastupi još veći metež. Rulja jurnu niz jednu dolinu
u pravcu Mostara.

— Savo, daj kreni za njima! Vidiš da utekoše! — uzviknu komandant brigade Lekić.

Stigosmo na posljednju kosu. Četnici zamiču iza brda u pravcu Nevesinja. Stiže nas i Savo Burić. Zadržao se kod zarobljenika. Pored njega stoji zarobljeni četnik — seljak. Burić naredi da se bataljon vrati. Sada imamo drugi pravac napada.

— Zamisli, tamo u Česimu je bio Bajo Stanišić. Tačno ispred nas je utekao. Našli su u sobi njegov štap, dogled i za tebe ostavio jednu pisaću mašinu! — kaže Savo dok kroz dogled prati pokret bataljona.

Bataljon se prikupio. Odmaramo se. Borci prepričavaju doživljaje iz noćasnih i jutrošnjih borbi. Bataljon krete. Pozadi Sava ide onaj četnik. Umorni smo, neispavani. Ide četa za četom tromim korakom. Čuju se avioni. Dve italijanske »savoje« su već nad nama. Brekću pod teretom bombi, a bataljon je na otvorenom platou. Nigdje drveta ni većeg kamena.

— Kakvi su vam znaci za avione, — pita Savo četnika koji sad ide pored njega.

— Kaput ili ćebe okrećemo oko glave — kaže četnik.

— Mašite kaputima oko glave! Brže! — glasno viče Savo.

Neki borci skinuše kapute. To učiniše i svi zarobljeni četnici koji nam za ovo dobro dođoše, jer su imali seljačke kapute, a mi njemačke uniforme. Avioni se spustili iznad same kolone. Strepimo. Ako nas otkriju?!. ..

— Ne diži glavu, vidjeće petokraku! — dobacuje neko.

Vidimo pilota kako se nagnuo i gleda kolonu koja mirno maršuje.

— Spustio se pasji sin kao da hoće da se poljubimo! — dobacuje pozadi Joža Poje.

Savoje se udaljiše ka Lepeti. I uskoro zatutnja kanjon Neretve.

Svuda po platou mrtvi četnici. Zaplijenili smo više sanduka municije i jedan teški mitraljez, rastavili ga na dijelove i natovarili na leđa.

Španac priča da je na kosi našao znake platna za vezu sa avionima i raširio ih. Kaže da je naš 2. bataljon zaplijenio sedam teških bacača i zarobio šest Italijana od onih koji su njima rukovali. Tek sada saznadosmo da su ono jutros njima tukli četnike.

— Zastanak! Malo da predahnemo! — komandova Burić.

Sijedamo po granama sitnog žbunja. Kad jedan borac

iznese nekoliko ruksaka skrivenih u žbunju, i ostali se dadoše u pretresanje žbunja. Pronađene su torbe koje su jutros sakrili četnici. U njima svašta: hljeb, dvopek, duvan, čarape, vuna, pletivo, i drugo što su pokupili po kućama susjednih sela. Jedan nađe suvih šljiva, drugi oraha. Istina, sve to u malim količinama — dve-tri šake.

Pored mene Milorad Rakočević Kamera otvorio jednu konzervu. Janko Ćirović mi dađe neki dvopek.

— Ova mrcina ništa nema. Kao da je našu torbu uzeo — reče Gulin, borac Karnerine čete, i ritnu nogom jedan ruksak koji se otkotrlja pored Kamere niz kamenjar.

Kamera ga pogleda i upita:

— Zašto mi to malo prnja rasturi?

— Zar je to tvoje? Ja sam mislio da je i to četničko — izvinjava se Gulin, trčeći po Karnerin ruksak i kupeći stvarčice.

Nastavismo pokret. Borba se čuje tamo ka Nevesinju. To 4. proleterska (Crnogorska) progoni četnike. Naša kolona se naglo spusti niz seoski put pravo dolje u Glavatičevo. Bataljon se razmjesti u selu.

Prema podacima od komandi četa napisah o ovoj akciji izvještaj štabu 1. proleterske brigade, i to na mašini koju su ostavili Stanišićevi četnici. Tu je, pored ostalog, izneto: »... U silovitom naletu bataljon je razbio četničku jedinicu od preko 400 ljudi i natjerao je u bjekstvo. Poginulo je preko 60 četnika, zarobljeno 17, zaplijenjeno 1 teški mitraljez, 2 puškomitraljeza, mnogo pušaka, municije i dr ...«

8. april 1943. *Ustikolina na Drini.* — Cijele noći tutnji i puca na Drini. Do zore je prenijeta jedva polovina splavova. Zbog toga se nije ni pokušalo sa prelaskom. Splavovi su doneseni na desetak metara od obale. Vrš se pripreme za noćasnji prelazak.

Vrijeme oblačno i jako hladno. A ništa se ne može pribaviti ni za ishranu. Na ovaj teren dođe i 3. krajiška brigada. Ona stoji još slabije sa ishranom. Narod je dao sve što je imao, više nema ni za sebe.

U bataljonima su izvršene sve pripreme za juriš na Drinu. Prvu jurišnu grupu sačinjava 36 boraca. Nose 10 »šaraca« i puškomitraljeza. Svaki splav ima vične splavare. Svako odjeljenje ima 7 boraca sa 2 »šarca« ili puškomitraljeza. Ostali u torbama nose bombe i okvire pune municije. Momci jaki i vični noćnoj borbi, spremni da se hvataju u koštac sa neprijateljem.

Vrše pripreme i artiljeri, posade teških bacača i teških mitraljeza. Određeni su i ciljevi. Samo se čeka na znak za dejstvo.

Stab brigade, štabovi bataljona, sanitet, pa i organi snabdijevanja su tu kod mlina, i čekaju da počnu prelazak i napad. Postavljene su zasjede i obezbjeđenja od Goražda i Foče.

U 19 časova otpoče prelazak. Čim pade mrak četnici krenuše sa dvije strane da zaposijedaju rovove na desnoj obali Drine, dolazeći trkom od Jošanice i od sela Cvilina.

Sva naša teška oruđa stupiše u dejstvo.

Borci 1. bataljona — Vojo Kadijević sa bombama i municijom i Ante Raštegorac sa puškomitraljezom i bombama u nje drima — uskočiše u sandolinu i zaveslaše preko Drine. U isto vrijeme otvorismo vatru iz svog oružja. Oči boraca oba bataljona uperene su u njih, očekujući da prije četnika iskoče na desnu obalu i zauzmu bunker pre nego što stignu četnici.

Odmah za sandolinom krenu splav sa 7 boraca, pod rukovodstvom Janka Čirovića, vodnika 3. čete 1. bataljona.

I četnici otvoriše vatru. Vidimo kako se plamići sa cevi njihovih pušaka sijaju ivicom rovova i sve više se približuju mjestu iskrcavanja.

Sandolina prispje obali. Antin puškomitraljez zacikta iz prvog rova. I sljedeći splav je ubačen u Drinu. Poneki i nepredviđeni hoće da uskoče. Gazi do pasa onako obučen Amid Beširević, zamjenik političkog komesara 3. čete i dovikuje: »Ja znam da upravljam splavom«. Uzalud mu govore da će potonuti splav. Međutim Amid i dalje ubjeđuje kako je on na Drini splavario kao đak. Splav odmiče preko Drine.

Raštegorac dugim rafalima tuče četnike. Čuje se kako doziva izrode.

Tuku četnici iz mitraljeza. Zrna bućkaju po vodi. Na to niko ne obraća pažnju, već samo gura naprijed. I treći splav pođe. Na njemu su i studenti Spasoje Dragović, politički komesar 2. čete, i puškomitraljezac Blažo Crvenko.

Čuju se dugi rafali iz »šaraca« i puškomitraljeza. To je bombaška grupa Đurovića već zauzela bunkere i odbija četnike koji navaljuju.

Ukrcaše se i komandanti 1. i 2. bataljona — Savo Burić i Božo Božović.

Obalom Drine i duž rovova rasplamsala se krvava borba. Četnici jurišaju da bi one prebačene uništili, prije nego što ostali pristignu. Ali im ne polazi za rukom.

Za jedan sat prebacilo se jedva 30 boraca. Vrlo sporo se splavovi kreću. Neki se raspadoše čim se borci u njih ukrčaše. Prelazak se nastavlja i pored jake vatre s druge obale. Bučne pokoja bacačka mina i topovska granata. I mi na ovoj obali izloženi smo jakoj vatri.

Do 21 sat prebacilo se oko 50 boraca iz oba bataljona. Vidimo lijepo kako se borba pomjera uz brdo i širi niz i uz desnu obalu Drine.

Naša artiljerija prenosi vatru pozadi Krčinog brda na Kapak, da ne bi tukla naše. Naši teški mitraljezi više ne djeluju, pa bolje čujemo i pratimo napredovanje bombaških odjeljenja.

Naš pionirski vod dao se u potragu za potopljenom dereglijom. Da pokuša da je nekako izvuče, da i nju upotrijebimo za prebacivanje. Sada je za oko 50 prebačenih proletera biti ili ne biti. Pokleknu li biće uništeni. Prema prikupljenim informacijama, znamo da tamo ima oko 2.000 četnika, a gore na Kapku nekoliko stotina Italijana koji se mogu spustiti kada osjete da je tamo mali broj naših boraca. Tako dočekasmo ponoć 9/10. aprila.

Na Krčinom brdu vodi se oštra borba sa četnicima i Talijanima, a na Drini se borimo sa maticom. Splavovi sporo ali neprekidno mile preko rijeke. U povratku počеше vraćati ranjene, mokre i prozeble. Pričaju nam o teškim borbama na drugoj obali. Četnicima su pritekli u pomoć i Talijani.

Pred zoru naši iskusni splavari Panta Gavran i Milan Veža pronašli su potopljenu deregliju. Nasta dovikivanje i radost. Oko njenog vađenja angažovano je oko 80 boraca. Zagazili su u vodu hladnu kao led. Neki i do grla, a neki su povremeno zagnjurivali i glavu da bi dohvatili deregliju koja je potonula malo dalje od obale. Pod složnim naporom proletera dereglija poče da se izdiže, a zatim, stopu po stopu, i da klizi ka obali.

— Niko da ne popusti! — viče Veža.

Svi se obradovasmo kada je najzad vidjesmo na obali. Borci se odmah dadoše na posao da je okrpe i osposobe za prevoz. U zoru je bila opravljena. Gavran i Veža se dadoše da osposobe i uže. Bilo je različitih predloga kuda i kako razapeti žicu! Kako je zategnuti, ispraviti, zavezati, a da čvor ne smeta koturači da klizi. I to je ujutro završeno. Sada se pojavi i mala prepirka ko će prije da pređe. U tome traže prednost oni koji su radili na deregliji. Kao da se ide na gozbu, a ne da se krv

prolijeva i gine. Talijani, s druge strane tuku topovima, ali još nijesu pronašli mjesto dereglije. Granate padaju tamo gdje su splavovi u toku noći prelazili, a gdje sada nema nikoga.

Na Krčinom brdu još teške i krvave borbe. U zoru kuriri se vraćaju i pričaju da su naši pravi majstori u ubacivanju bombi u talijanske bunkere. Dolazilo je, kažu, i do borbe prsa u prsa.

Ugurah se i ja na deregliju. Drina bijesna, plahovita, mutna. Veslači zapinju da izbjegnu sudar sa nekim drvetom koje valja nabujala rijeka. Kao za nesreću mina tresnu kraj dereglije i ošteti je. Italijani sa Krčinog brda su je opazili i sada je tuku. Nema direktnih pogodaka, ali su oštetili i gornji dio. Ponovo se naši stručnjaci Gavran i Veža dadoše na posao i opravdše je.

Splavovi i dalje prevoze, samo malo uzvodnije nego noćas jer topovi tuku onaj prelaz. Tu prelazi sada i 3. krajiška. Mnogo vojske se zbilo u Ustikolini.

Potrčah po rovovima da pregledam kako izgleda. Borba na Krčinom brdu se stišava i prenosi ka Kapku.

Hitam uz brdo. Na stazi u sitnogorici zatekoh lakše ranjenog Amida Beširevića — sam sebi previja ranu. Pomogoh mu, a on priča o borbi prsa u prsa sa četnicima, o napadima na talijanske bunkere o pogibiji Blaža Crvenka i Milije Rašovića prilikom silovitog juriša na bunkere.

Nagovarao sam ga da ide u bolnicu. Rana mu je dosta teška, pozlijediće je. Ali on neće ni da čuje. Pomogoh mu da nastavimo uz brdo. Gore je borba već jenjavala. Krčino brdo je u našim rukama. Usput mi je Amid pričao o pogibiji Spasoja Dragovića, Sava Nikaljevića i jednog Dalmatinca u pokolju prilikom juriša na četvrti red bunkera. Reče da su njega ranili kada su poslije toga krenuli da obuhvate čitav front. »Mi smo mislili da smo već razbili Talijane pa smo, vidjeći ih kako bježe uz brdo u onu šumu, pojurili za njima. I ja istrčah na onu zaravan. Desno od mene Dušan Bošković uskoči iznenada u rov, stiže jednog Talijana i uhvati ga za vrat. Spazih kako jedan četnik iskoči iz rova i potrča da brani Talijana. Opalih, onako stojeći. Četnik pade i povuče Talijana i Dušana. Nedaleko od njih pojavi se i pripuca grupa Talijana i četnika. Legoh i otvorih vatru. Dva Talijana i jedan četnik padoše, ali tog momenta grunu bomba kraj mene. Neko me drmnu i kad se

pribrah spazih kraj sebe Blaža Popivodu. Reče mi da je četnik bacio bombu na mene. U to sa brda zaštekta mitraljez, rani Blaža i mene ponovo zakači. Tada su ranjeni i Blažo Lekić i neki drugovi iz 2. bataljona« — završi Amid.

Idem lagano uz kose Krčina brda. Naidoh na mrtvog komesara čete Špasoja Dragovića, pokrivenog šatorskim krilom. Naidoh i na mrtve puškomitraljesce Blaža Crvenka i Dušana Boškovića. Tu su pobijeni mnogi četnici i Talijani. Nešto dalje od kosice zatekoh borca kako sahranjuju Miliju Rašovića.

I najzad me eto na vrhu Krčina brda gdje zatekoh grupu boraca 2. čete. Tu su i Radovan Gardašević, zamjenik političkog komesara ove čete, Milan Bigović, Penjo Sekulić i drugi. Radovan mi priča kako su i komandanti bataljona Savo Burić i Božo BožoVić jurišali u streljačkom stroju, kako je Savo u praskozorje viknuo jednoj grupi četnika koja je bila mnogobrojnija od naših: »Kuda ste krenuli? Zašto uludo ginete? Kada se već bijete zašto to ne činite junački, već kukavički. Mrzim čovjeka mrcinu pa ko bio...« Odjednom, nastavi Radovan, četnici nagoše preko šume, a mi za njima. Joko Boreta se stuštio — kako kog četnika stigne, tresne ga pesnicom, drugog kundakom. Izmiješasmo se, nastade gušanje, udaranje, bježanje i zapomaganje četnika. Kada Talijani to vidješe predoše u napad. U to stiže i jedna naša grupa puškomitraljezaca. Nastadoše juriši i protivjuriši. Zarobljeni četnici su nam rekli da je na Kapku bilo oko 600 dobro utvrđenih i naoružanih Talijana, a četnika blizu 2.000. A nas svega oko 600 i na vrhu jedva oko 100. Ko bi mogao povjerovati da se to može savladati! Međutim, bila je prava milina gledati kako uz ove šume bježe Talijani...

Preko šume lagano naiđe Mileva Sćepanović desetar 3. čete 1. bataljona, naslanjajući se na pušku. Ranjena je još jutros u početku juriša, ali nije htjela da kaže sve dok nije oslobođeno Krčino brdo. Sada su je tek previli.

Bataljoni 1. proleterske produžiše da gone Talijane uz kose Kapka, ne dozvoljavajući da se srede i organizuju novi otpor.

Milonja STIJOVIĆ